

**„ПО РЕДА НА НОВЫЙ НИ МАКАРОНИЧЕСКИЙ ЯЗЫКЪ“:
ЕЗИК И ПОЛИТИКА ВЪВ ВЕСТНИК „ОСТЕН“ (1879)**

Елена Гетова
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Петя Карамфилова
Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

**„AS THEY SAY IN OUR NEW MACARONIC LANGUAGE“:
LANGUAGE AND POLITICS IN THE OSTEN NEWSPAPER
(1879)**

Elena Getova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

egetova@uni-plovdiv.bg

Petya Karamfilova
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

p.karamfilova@ts.uni-vt.bg

The study concentrates on the manifestations of thematic, genre and linguistic peculiarities inherent in Bulgarian post-liberation journalism. The focus of attention is on the Osten (meaning *a goad*) newspaper (1879) – the first post-liberation satirical newspaper, whose editor was Petko Slaveykov. The major historical change itself – a newly liberated country with a new government, new manifestations of political power, a new institutional environment for communication – sets the need for new vocabulary in the language. In the present study of the newspaper, some thematic priorities caused by the new political circumstances are interpreted and the genre analogies between Slaveykov's first humorous journalistic attempt and the Osten newspaper are discussed. Extensive empirical data has been analyzed, illustrating the dependency between *language* and *politics*.

Key words: Osten newspaper, Gayda newspaper, Petko Slaveykov, Bulgarian post-liberation journalism

Веднага след Освобождението българската журналистика се оказва изправена пред редица нови изпитания и предизвикателства. Съвсем естествено е водещите имена в журналистиката, доказали своето творческо присъствие през Възраждането, да се появят като публицисти и на новата политическа сцена. Освобождението обаче се случва не по мечтания сценарий и според очакванията на освободилите се българи и това няма как да остане неотразено в пресата. В променената историческа среда се налага да се съграждат места, които да произведат една нова политическа класа, представителна за държавната институция, но липсвала по обективни причини в поробена България. Такава е класата на политическите нови лидери. Новият политик би могъл да бъде представител в новосформираното Народно събрание, да бъде дипломат, чиновник на висок административен пост или най-общо казано с популярната квалификация на Симеон Радев – един от „строителите на нова България“.

В ролята на такъв първоосновател и едновременно с това носител на възрожденските традиции се откроява личността на Петко Рачев Славейков. Славейков е политически лидер от епохата на Възраждането и същевременно участва в първите стъпки на българско народно (учредително) събрание. В същото време като утвърден лидер на журналистическото поле той осъзнава необходимостта от бърза и оперативна политическа критика в новите исторически условия. Новата журналистическа територия на освободеното отечество предизвиква перото на стария „гайдактор“ и той се включва веднага в тази предизвикателна със своята непознатост територия. В самия край на 70-те и през 80-те години на XIX в. Петко Славейков продължава своята журналистическа дейност, като издава вестници и публикува свои материали във в. „Остен“ (1879), в. „Целокупна България“ (1879), в. „Независимост“ (1880 – 1883), в. „Търновска конституция“ (1884), в. „Истина“ (1886), в. „Софийски дневник“ (1886) и в. „Правда“ (1888). Първата му журналистическа проява обаче е още в самото зараждане на следосвободенския печат – в изданието, чийто начален брой е създаден от самия него – това е в. „Българско знаме“. Вестникът е основан в Сливен и се отпечатва от Иван Дочков, закупил печатната машина на П. Карапетров от Цариград. В деня на публикуването на първия брой на този новосъздаден ре-

гионален вестник – 10 февруари 1879 г., Петко Славейков вече е в състава на Учредителното събрание в Търново и присъства на неговото първо заседание. Въпреки че повече няма да свързваме името на Славейков с това издание, е полезно да подчертаем заявената от него като журналист програма на вестника, в която се изтъкват предизвикателствата пред новата преса: „Сега секи желае да чуе като какво става или се върши в разните части на нашето отечество; като какво се мисли и върши от нашите приятели и неприятели, около нас съседи; като как се намират нашите събратя, що се намират под чуждо управление; като какво мисли Западна или северна Европа за наши...“ (Боршуков 2003: 340).

Заявената така ясно мисия на публицистиката, прокламирана в първия брой на новото издание, ще се окаже обаче една непоследователна журналистическа стратегия. Това е така, защото първото самостоятелно издание на Петко Славейков в Търново – вестник „Остен“, не публикува програмна статия нито в първия, нито във втория си брой, а в третия само загатва (оригинално и с присъщите на сатирата езикови средства) за своите публицистични задачи и за журналистическите си намерения. Едва в четвъртия брой на вестника се появява и самата *програмна статия* със заглавие „Да са доразправим“, която наистина със специфичния си хумор пресъздава облика и мисията на проходящото издание. Ето какво четем в нея:

Ние имаме да разправяме за назе си – смиренный раб Божи Остен – как е станало и отишло та сме ся породили и ний на този Грешен свят, както казват някои хора, и защо сме ся явили, т.е. като българин-Остен каква работа сме дошли да вършим тука в Българистан, дето по старонародному Уставу не е позволено да са ходи без работа...

(Остен 1879: № 4, с. 1)

И малко по-нататък в статията също става въпрос за мисията на вестник „Остен“:

Работата на Остена е да подканя хайлазите (безделник, мързеливец) и да поправя, сиреч да вкарва в пътя хулузите (хулуз (тур.) – „немирник“, б. н. – Е.Г., П.К.). Ето една работа за аресване, ще каже всякой. А като е тъй, като знаем каква хубава работа върши Остенът и като знаем, че има толкоз остни за подканяние на хайлазите и за подканяние на хулузите, волове било иби биволи, защо да няма един Остен за хората, за българските хора да кажем? Санким измежду хората, измежду нашите българи хора по-малко и хайлази, и хулузи има отколкото у хайваните? Като не можем да отречем, че измежду хората

има и хайлази, и хулузи, ще каже, че признаваме необходимо съществуването на Остен. Съгласни сме, ще са рече, и „за допълнение“ остава да кажем, че като е имало на този свят толкоз и други преподобни остни, сиреч таквиз безмълвствующи и мълком бодящи, дошло е ред да има и един такъв, непреподобен да го кажем, Остен мълвящий и гласом бодящий. Има го, господа, и това е той, а туй у то и всичката гюрултия на разправията.

(Остен 1879: № 4, с. 3)

Ето как и защо следосвобожденската журналистика на уникалния възрожденски труженик в това непребродимо поле – Петко Славейков, започва с хумористично издание. Вестник „Остен“ се отпечатва в Търново от 5 март до 6 юни 1879 година. Естествено, паралелите се налагат от само себе си – Славейков е основател на възрожденската хумористична преса с изданието си вестник „Гайда“ (1863 – 1867 г.), но той ще продължи да залага много на сатирата в пресата и чрез вестниците „Шутош“ (1873 – 1874 г.), „Звънчатий Глумчо“ (1872 г.), „Костурка“ (1874 г.), „Истурка на вестник „Костурка“ (1874 г.), на които сътрудничи или е един от основните редактори. Очевидно началото на журналистическия път на известния търновец след Освобождението е положено в Търново и отново в зоната на сатиричните издания. Петко Славейков основателно се обръща към хумора и сатирата в журналистиката в много критични моменти от своя личен живот или от живота на нацията, които често в неговото битие са неразривно свързани.

Ако трябва да представим обзорно първия български хумористичен вестник след Освобождението, ще заложим на щедростта и резултатността на съпоставките. Съпоставителните процедури тук не са самоцел, а естествено следствие от някои хронологически, контекстуални и тематични сходства. Също така съпоставителният анализ между първите Славейкови издания от двете исторически епохи – преди и след Освобождението – в „Гайда“ и в „Остен“, предполага находки в зоната на жанрови предпочитания, жанрови открития, фиксиране на определени, присъстващи според историческия момент рубрики и постоянни тематични интереси. Но нека започнем с щрихиране на вестник „Остен“.

Вече се спомена, че вестникът излиза в Търново в първите дни на заседанията на Учредителното събрание, което е призвано да създаде конституцията на новата държава. А тези заседания започват на 10 февруари и приключват на 16 април с приемането на Търновската конституция. Това е една отговорна мисия пред новите държавотворци и тя ще се окаже именно във фокуса на сатиричното перо на „дядо“ Славей-

ков, тъй като той е един от преките участници в тези събития. Вестникът излиза всяка седмица (от 5 март до 6 юни 1879 г.) и са издадени 12 броя, всеки с по 8 страници. Всички броеве са запазени в регионалната библиотека „Петко Славейков“ във Велико Търново.

Детайл от облика на вестника се оказва фактът, че той е публикуван в печатницата на Киро Тулешков, който я закупува и пренася в Търново след смъртта на Христо Ботев. Дори връзката да изглежда твърде далечна и неподплатена с конкретни доказателства, все пак иска ни се асоциативно да повярваме, че тя бележи една непрекъсваема нишка, изтъкаваща единството между забележителното журналистическо перо на поета революционер и това на пишещия в освободена България темпераментен депутат. Освен това трябва да отбележим, че в редакцията на новия хумористичен вестник като сътрудници се включват Стефан Стамболов и Христо Белчев, което също не е случайност. Друга подробност, която често остава незабелязана, когато се представя „Остен“, е, че още в първия брой в рубриката „Новини и вести“ е оповестена заявка за предстоящата поява на друг, сериозен и политически ангажиран вестник (има се предвид „Целокупна България“), за чието списване ще се наложат много повече усилия и средства.

В Търново, столицата на Народното събрание, в един частен полог – на Събранието, не на Търновото – взели са да насадят за измъщание едно голямо яйце – **целокупна България**. Мнозина обичат да вярват, че то скоро ще ся излупи. Остен желае да хортува на хаир и казва, че то може да бъде, сиреч може да ся излупи, ако не ся запапъртичи.

П о с л е д н е и з в е с т и е. Пологът на „**Целокупна България**“ ся омъртвичил; Яйцето го преместеват в друг полог; насаждат го прекръстено „Единство“, излупя са измътено НАРОД. Попейте му „песента на народа“, да чуе славата си и да са радва на името си“¹.

(Остен, 1879: № 1, с. 8)

Трябва да отбележим, че това прогностично твърдение в първия брой се сбъдва, въпреки посочените трудности в началото. Оказва се, че присъщото за Славейков паралелно съществуване на сатиричната и на сериозната политически ангажирана преса се проявява и след Освобождението, защото очевидно той още при самото създаване на „Остен“ вече мисли за предстоящото изграждане на профила на органа на Либералната партия – в. „Целокупна България“. На последната страница в последния брой на сатиричния си вестник Славейков помества

¹ Маркирането е в оригинала.

обявление, в което се споменава появата на новия политически вестник, неговото озаглавяване, тематичните му приоритети и се отправя призив за активност на дописници от различни български градове:

„При събирането на народните представители в Търново, за посрещане на народний ни Избранник и за начин на неговото коронясване в старо столичния град ще начене да ся издава нов един политически и книжовен вестник, в списванието на който ще вземат участие мнозина от по-известните ни книжовници, подпомагани и от много юни сили на труженици в книжовното поле [...].

Наименованието на вестника ще бъде от тези трите: **Целокупна България, Българско Единство** или **Глас Народа**, което ся приеме по вишегласие от по-голямата част от народните представители, на което е орган и ще служи.

(Остен, 1879: № 12, с. 8)²

Но нека се върнем на облика на първия хумористично-сатиричен вестник след Освобождението. Когато споменаваме тематичните приоритети на новия хумористичен вестник, би трябвало да си дадем сметка за непрекъсваемата връзка, която съществува между онова, което вълнува предосвободенския творец, с това, което изобразява в хумористичното си писане и което следи като теми следосвободенският Славейков. В този смисъл са няколко от **важните тематични зони**, които, зададени в първите броеве на вестника, ще продължат своето присъствие по време на цялото негово издаване.

На първо място, привлича вниманието тема, която винаги е интересувала възрожденския публицист – това е *темата за езика* и неговото динамично развитие и възможности за прилагане в пресата на Възраждането. В този контекст попадат поредица от статии в „Остен“, които са вдъхновени от нахлуването на нови думи в говоримия език – това е специализирана административна лексика, свързана с налагането на новия вид държавни институции и породената от тях среда за общуване. Още на първата страница в първия брой на „Остен“ вместо програмна статия попадаме на публикация със заглавие „Новите думи“, а нейното първо изречение гласи: „Новият живот у нас привнесе и привнося в езика ни много и нови думи...“ (Остен, 1879: № 1, с. 1).

Вниманието на читателя на хумористичното издание ще продължи да бъде привличано към този езиков проблем, който по-нататък в публикациите ще се окаже колкото филологически, толкова и политически, следователно важен и труден за разрешаване.

² Маркирането е в оригинала.

Освен споменатата първа публикация на тази тема в следващите броеве на вестника наблюдаваме поредица от статии, коментиращи същия въпрос за новите думи – например „Да са поразправим“ (№ 2, с. 1); „Масал, а не мисъл“ (№ 3, с. 5) и много други.

Други тематични зони, обгледани от новия журналистически поглед на Петко Славейков, но твърде познати и от предходните му хумористични издания, са тези за *фолклорното наследство* и неговата богата образност и формални стереотипи, които предлагат щедра гама от възможности за актуални внушения. В тази тематична зона попадат първите публикации във всеки брой, излизащи под рубриката „Народни мелодии“ (№ 1, с. 1, и № 2, с. 1) с вариации, например „Народния цвят“ (№ 3, с. 1); „Народни песни (от сборника на Остен)“ (№ 3, с. 5 – 6); „От де са падали Словата, за които Остен пише, че са падали словата...“ (№ 3, с. 7) и други подобни заглавия.

Постоянен интерес Петко Славейков проявява и *към жените и тяхното поведение* в променилата се историческа ситуация – те пресъпват прага на новата институция Народно събрание и присъстват на заседанията на неговите членове. В този случай не само модата и нейните почитателки са обект на прицел на шилото на остена, но и необичайността на ситуацията, която е породена от присъствието на жени сред политическия елит на нацията, представен естествено приоритетно само от мъже. Дали този тип сатира е проявление на сексизъм, или на обичайния хумористичен нагон, присъщ на перото на Петко Славейков – това е аналитична възможност, която може да се окаже изключително важна за характеристиката на вестник „Остен“.

Нека не пропускаме и определено любимата на всички възрожденски журналисти, сред тях – особено на Петко Славейков, *тема за българската журналистика* и нейните представители. На фона на прохождащата в свободата на словото българска преса Славейков неминуемо поставя на дневен ред въпросите за облика и програмите на другите (съвременните на „Остен“) издания. Такива са ред публикации, коментиращи в сатиричен тон появата на вестниците „Българско знаме“, политиката на познатите вече вестник „Век“ и вестник „Марица“, предстоящата поява на „Целокупна България“ и вестник „Българин“. Показателна е например публикацията „Българинът в „Българин“, така е озаглавена една симптоматична статия от този тематичен цикъл (№ 1, с. 8).

Едва ли е възможно да обхванем разнообразието от теми във вестник „Остен“, а и не това е целта ни тук. Ако можем все пак да се концентрираме и върху една друга изследователска територия, тази на

жанровите експерименти във вестника, ще открием без особени усилия аналогичните връзки между следите на „гайдактора“ и тези на бодящия с остена човешките и българските недостатъци „остенист“ (Остен, 1879: № 3, с. 2).

А и какво по-широко поле за изява на тези жанрови експерименти от това, което се очертава в годините на налагане на новите институции, новите политически персонажи и новите обществени езици на свободна България? Без претенцията за обхватност бихме могли да споменем само някои особено забележителни и настоятелно присъстващи в „Остен“ **жанрови форманти**, като наукопретенциозни пародии на научни изследвания върху езика; кратки истории с вицов характер; сценки; басни, кратки сатирични диалози, вицове, кратки хумористични стихотворения, епитафии, гатанки, премудрости сиракови...

Най-щедър за фрагментарно изследване на изданието се оказва все пак разделът, посветен на филологическите трансформации на езика с оглед на новата политическа и културна ситуация след Освобождението. Затова и най-интересната в този контекст статия е тази, която в бележка под линия коментира новия наш „макаронически език“. Тази статия е публикувана в третия брой на изданието и би могла да се приеме и анализира като подготвяща появата на програмната статия на новия хумористичен вестник. Тя се вписва в поредицата „филологически“ занимания и заделки на новия стар хуморист Петко Славейков. Нека не забравяме, че и в това издание се откриват следите на заядливото перо на търновеца, показващи го като отявлен противник на пуризма на Иван Богоров и неговата „Чистобългарска наковалня за сладкодумство“ (№ 1, с. 2 и по-нататък). Ето един пример:

А сега ползувами ся от случая да поканим стария труженик по филологията д-ра Андреева-Богорова да събира от устата на народа чисто народното произношение на горепоменатите и други нови думи за допълнение на речника си. И, ако е възможно, ще го молим да ги не туря на Наковалнята си да ги пречуква, защото като Европейско произведение те са лимбизии (лимбизия – „тънък, слаб“ – б. н. – Е.Г., П.К.) не идат за преправяние.

(Остен, 1879: № 1, с. 3)

Тези разсъждения на Славейков представляват и призив „новите думи“ да се приемат като терминологична лексика и да не се правят опити за побългаряването им, от което е бил изкушен пуристът Богоров.

В цитираната по-горе статия със заглавие „За новите думи“ Славейков се спира на проблема за възприемането от българите на „новите

думи“ – названията на институции, държавни служители, видове документи – административната терминология, свързана с устройството на освободената българска държава. Авторът описва комичните ситуации, свързани с неразбирането на тези нови думи от обикновените хора:

Кога дойде някой прост човек, гражданин или селянин да ти са изказва за нещо и да ти разправя: как му писали **прощине** и ходил на **полицата**, та го ввърлил, и **полицмеята** го псувал и го изпъдил, и да ся вайка да пише ли друго **прощине** и дали на **Вича-Грубенатина** да го даде, или на гулемию **Гурбенатор**.³

(Остен, 1879: №1, с. 1)

Следствие от неразбирането на думите са и комичните им интерпретации от обикновените хора. Изброени са примери като: **цилавазация**, **плимонация**, **скороподенция**, **кондеренция**, **кънцелярция**, **конгре-то**, **инсипектори**, **квестяри** и др. (Остен, 1879: №1, с. 1).

На страниците на „Остен“ се отделя доста място и на тълкуване на значението на определени думи, които целят комичен ефект. В споменатата вече статия авторът разказва за опитите на „нашите филолози“ „да търсят корените им и да обясняват на дълго за производството им“ (на новите думи). За пример е дадена думата „губернатор“. За да постигне комичен ефект, Славейков я преосмисля като словосъчетанието „губер на тор“, като приписва това тълкувание на някои филолози, които я определяли като „сложна дума, сглобена от думите губер на тор, защото била название на чиновници, които обикновено седят или ще седят на губер послан на тор, т.е. на височко място, от дето гледат и управляват въверените (т.е. поверените – б. н. – Е.Г., П.К.) им градове и околии“ (Остен, 1879: №1, с. 2).

Други филолози според автора намирали връзка на титлата „губернатор“ с думата губерка, но общото между тях оставало недостатъчно добре обяснено:

Дали в това, че тези тъй наречени чиновници, седят на губерки, както ний седим на тръние пред тях или в това че те употребяват тези знаменателни за тях сечива да поощряват подчинените им в изпълнение на длъжностите, между които и капризите на полицмейстерите.

(Остен, 1879: №1, с. 2)

Същият подход, който е използван при разглеждане на значението на думата „губернатор“, Славейков следва и при изясняване на

³ Маркирането е наше – Е.Г., П.К.

„етимологията“ на думата „трибуна“. Тя е превърната в словосъчетанието „три буна“, включващо числителното „три“ и съществителното „бун“. Думата се появява в един кратък диалог, който започва така:

- Отде са падали словата, за които „Остен“ пише, че слова падат?
- От трибуната.
- Че какво е то туй три буна?

– (Остен, 1879: № 3, с. 7)

Следва обяснение на значението на думата „бун“ – „купчина, камара“, а в бележка под линия е посочено в кои български диалекти тя се среща (в Серско и Мелнишко), дадени са примери, отбелязва се производната дума „бунище“ и че „бун“ идва от гр. βουνον. Изчерпателността на тази речникова статия ни напомня за лексикографските занимания на Славейков, макар че той така и не успява да издаде речник на българския език (Македонска 1960: 327). След като се изяснява значението на „бун“, диалогът продължава така:

- Че на три буни, сиреч на три боклука ли са качат те да свалят тез слова?

(Остен, 1879: № 3, с. 7)

Авторът назовава мястото, откъдето се изнасят словата, купчина боклук, което според него се отразява и върху качеството на словата:

- За туй някои от тях излязват таквиз боклучени.

(Остен, 1879: № 3, с. 7)

Тук може да се добави и един пример, който се отнася за избор на подходящата дума за конкретен случай, но отново се достига до хумористични интерпретации на значението на думата след разчленяването ѝ на части. Става дума за бележката под линия към думата „придирчива“ от статията „Извинение“, в която авторът моли за прошка, че не е поздравил и приветствал „пълната цяла сбирщина в Народното събрание“ (Остен, 1879: № 3, с. 2). Славейков обяснява, че първоначално е написал „взискателна“ в израза „снизходителна и не толкова взискателна“, но след това заменил думата „взискателна“ с „придирчива“. Причината за замяната вероятно се корени във факта, че и двете лексеми от първоначалната версия принадлежат в стилистично отношение към книжната лексика и затова биха останали неразбрани за множество хора. При замяната на „взискателна“ с „придирчива“ една заета от руски лексема се заменя с друга, също предполагаема заемка от руски език, но с по-голяма степен на неутралност в стилистично отношение

(БЕР 1: 142, БЕР 5: 707). Впрочем в края на бележката Славейков посочва, че би искал да замени и „снизходителна“ с друга дума, но не намира подходяща.

За да обясни замяната на двете думи, Славейков разиграва цял комичен сюжет, в който въвежда образа на селския кмет, който не е разбрал думата „взискателна“: „но усетихме се за селский кмет да не изскочи да ни запита каква е тъй взиска - телна“. Очевидно думата е възприемана от Славейковия герой като словосъчетанието „взиска телна“.

Хумористичният ефект тук се постига чрез размяна на букви, което е често срещан похват в публицистиката на Славейков (Македонска 1966: 200). Авторът превръща „взиска“ в „звиска“ (по-нататък в бележката се говори и за „звиски телни“) и тогава става ясно какво е предизвикало вълнението у селския кмет – невъзможното словосъчетание „звиска телна“, включващо съществителното име „звиска“ (по-точно „дзвиска“ – „двегодишна овца“ (БЕР 1: 326) и прилагателното име „телна“, отнасящо се обикновено за бременна крава.

Със сигурност настоящата статия не би могла да представи разнообразието от възможности за употребата на езика като средство за хумористична интерпретация на случващото се в политиката в първата година от съществуването на България като свободна държава. Но дори и твърде кратка, представата, която предлагаме тук по темата, надяваме се, свидетелства за възможностите на следосвобожденската журналистика да артикулира актуалните сюжети на новото време.

ЛИТЕРАТУРА

- БЕР 1:** *Български етимологичен речник. Т. 1. Отг. ред.: В. И. Георгиев.* [Balgarski etimologichen rechnik. T. 1. Otg. red.: V. I. Georgiev.] София: Издателство на БАН, 1971.
- БЕР 5:** *Български етимологичен речник Т. 5. Отг. ред.: И. Дуриданов.* [Balgarski etimologichen rechnik. T. 5. Otg. red.: I. Duridanov.] София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1999.
- Боршуков 2003:** Боршуков, Г. *История на българската журналистика 1844 – 1877, 1878 – 1885.* [Borshukov, G. Istoriya na balgarskata zhurnalistika 1844 – 1877, 1878 – 1885.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, изд. „Парадокс“, 2003.
- Остен 1879:** Вестник „Остен“. [Vestnik „Osten“.] Търново: Печатница Тулешков – Джорджо Момчев, 1879.

Македонска 1960: Македонска, Ц. П. Р. Славейков като лексиксикограф. [Makedonska, Ts. P. R. Slaveykov kao leksikogtaf.] // *Езиковедско-етнографски изследвания в памет на акад. Стоян Романски.* / Ред. к-т: Вл. Георгиев и др. София: Издателство на БАН, 1960, 327 – 344.

Македонска 1966: Македонска, Ц. Езикова характеристика на сатирата на П. Р. Славейков. [Makedonska, Ts. Ezikova harakteristika na satirata na P. R. Slaveykov.] // *Български език*, № 3, София: Издателство на Българската академия на науките, 1966, 194 – 204.